

مەھمۇت سىجاڭ بىلەن بىللە بولغان 12 يىل

باي ئېزىز

تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدى نىيازدىن نييازنى

مەن 1932 - يىلى تۇرپان قوزغىلاڭلىرىغا قاتناشقاندىم . بۇ ئىشلارغا ئاز كەم 50 يىل بولدى . ھازىر ئېسىمدە قالغان پاكىتلارنى يېزىپ ماتېرىيال سۈپىتىدە تەقدىم قىلماقچىمەن ، قېلىپ قالغان جايلارنى بولسا ، خەۋەردار ئاغانلارنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن .

سۆزنى قۇمۇل قوزغىلىڭىدىن باشلايمەن

قۇمۇل ۋاڭى ۋە جىنشۇرپىن ھۆكۈمىتى خەلقنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئەزگەنلىكى ئۈچۈن قۇمۇل ، ئاراتۇرۇك ئىككى ناھىيىدە خوجىنىياز ھاجى ۋە سالى دورغا باشچىلىقىدا ئون نەچچە ئادەمدىن تەركىپ تاپقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلدى . ئۇلار « ئىسلام ئېچىش » شىۋارى ئاستىدا كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات يۈرگۈزدى ۋە دېھقانلارنى قوراللاندىرۇپ ۋاقىت پىشپى يېتىلگەندە قوزغىلاڭ قىلىش پىلانىنى بەلگىلىدى .

ئۇ چاغدا ئاراتۇرۇك ناھىيىسىدە بىر ليەن ھۆكۈمەت ئەسكىرى تۇراتتى . بۇ ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى ئۇيغۇر قىزى ئالىمەن دېگەندە ، يەرلىك خەلق ئۇنىڭغا ئىنتايىن غەزەپلەندى . سالى دورغا باشچىلىقىدىكى بىر توپ دېھقانلار مەسلىھەتلىشىپ مەزكۇر ليەنجاڭغا قىلماقچى بولغان تويىغا قوشۇلىدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ توي مۇراسىمىغا تەييارلىق كۆرۈشنى خەۋەر قىلدى . يەنە بىر تەرەپتىن سالى دورغا بىر قىسىم مەرگەنلەرنى توپلاپ ، توي بولۇۋاتقاندا پىلان بويىچە گازارمىغا ھۇجۇم قىلىپ ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى . سالى دورغا ليەنجاڭنى ئۆلتۈرۈپ ئەسكەرلەرنى يوقاتقاندىن كېيىن تاغقا چىقىپ كېيىنكى ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى .

ئۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىدا خىزمەتتە تۇراتتى . سالى دورغا خوجانىياز ھاجى ۋە باشقا تەشكىلات ئەزالىرىغا تەشۋىق قىلىپ ئاممىنى قوزغاپ تاغقا ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئۇقتۇرۇش قىلدى . ئۇلارنىڭ يۈرگۈزگەن تەشۋىقاتلىرى نەتىجىسىدە ھەرقايسى جايلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلار قوللىرىغا تاياق - توقماق ، كەتمەن ، پالتا ئېلىپ تاغقا چىقىپ تاغلىقلارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە قاتناشتى .

قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان جىنشۇرپىن ھۆكۈمىتى ئاقسۇدىكى جياۋ دوتەينى يۆتكەپ كېلىپ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىقىغا تەيىنلەپ ، ئەسكىرىي كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ قۇمۇل قوزغىلىڭىنى بېسىقتۇرماقچى بولدى . خوجىنىياز ھاجى قاتارلىقلار جىنشۇرپىن ھۆكۈمىتىنىڭ زور مىقداردا

ئەسكەر ئەۋەتكەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، بىر تەرەپتىن گەنسۇغا ئادەم ئەۋەتىپ ماجۇڭيىنى ياردەمگە تەكلىپ قىلدى . يەنە بىر تەرەپتىن خوجىنىياز ھاجى بىرنەچچە ئادەم بىلەن قۇمۇلدىكى قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ سالى دورغىنى تىرىك تۇتۇپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى . قوماندان ئۇنىڭ ۋەدىلىرىگە ئىشىنىپ ، تاغقا بىرنەچچە يۈز ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولۇپ ئوزۇق - تۈلۈك ۋە كىيىم كېچەك تەييارلاشقا كىرىشتى . بۇ جەرياندا تاغلىقلار تەييارلىق كۆرۈۋاتقاندى . شۇنىڭدەك خوجىنىياز ھاجى تاغقا مەخپى ئادەم ئەۋەتىپ ، سالى دورغىغا جاي تاللاپ دۈشمەنگە زەربە بېرىشنى خەۋەر قىلدى .

خوجىنىياز ھاجى يەنە سالى دورغىغا ، مەن ھۆكۈمەت ئەسكىرىنى باشلاپ مەلۇم جايغا يەتكەندە ئالدى بىلەن مېنى خائىن دەپ باغلىۋېلىڭلار ، ئاندىن باشقىلارنى باغلاڭلار دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى . سالى دورغا پىلان بويىچە ئىشلەپ ئۆز مەقسىتىگە يەتتى . ھۆكۈمەت ئەسكىرىلەرنى تاغ ئىچىدە تولۇق يوقىتىپ ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى غەنىمەت ئېلىپ ئۆزلىرىنى قوراللاندى . شۇنىڭدىن باشلاپ خوجىنىياز ھاجىنىڭ نامى چىقىشقا باشلىدى .

ماجۇڭيىنىڭ تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا چىقىشى

ماجۇڭيىنىڭ 500 ئاتلىق ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا چىقىپ ، خوجىنىياز ھاجى بىلەن بىرلىكتە قۇمۇل شەھىرىنى مۇھاسىرە قىلدى . كىيىن يەتتە قۇدۇقتىكى بىر جەڭدە ماجۇڭيىنىڭ يارىدار بولۇپ ، ۋاقتىنچە يەنە گەنسۇغا قايتىپ كەتتى .

قۇمۇل شەھىرىنىڭ بازار باشلىقى يولۋاس بىرنەچچە مەركەزلەرنى ئەگەشتۈرۈپ تاغقا چىقىپ قوراللىق دېھقانلارغا قوشۇلدى . لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي خوجىنىياز ھاجى بىلەن كېلىشەلمەي تاغدا ئۆز ئالدىغا ئىش قىلدى . شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قېتىم خوجىنىياز ھاجىنى تۇتۇۋېلىپ بىرنەچچە كۈن نەزەربەنت قىلغاندا ، قوزغىلاڭچى ئامما ئادەم ئەۋەتىپ خوجىنىياز ھاجىنى قۇتقۇزۇپ كەلدى . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خوجىنىياز ھاجى بىلەن يولۋاس ئوتتۇرىسىدا ياراشتۇرغىلى بولمايدىغان ئېغىر زىددىيەت پەيدا بولدى .

خوجىنىياز ھاجى قۇمۇلدا باش كۆتۈرگەندىن كېيىن تاشقى موڭغۇلىيىدىن قاسىم ئەپەندى (قازاق) قاتارلىق بىرنەچچە ئادەم كەلدى . بۇنىڭ ئىچىدە ئىككىسى مۇشاۋىر (مەسلىھەتچى) بولدى . ماجۇڭيىنىڭدىن قېلىپ قالغان ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەن كىشىلەرنى تېپىپ 100 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاپ تاغقا چىقىپ خوجىنىياز ھاجى بىلەن بىرلىشىپ ، ئەسكەر تەربىيەلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى ۋە ھەر خىل قوراللارنى ئىشلىتىشنى ئۆگەتتى .

پىچان ، تۇرپاندىكى ئۇچقۇن

ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەنلەر تۇرپاندا شەرت - شارائىت پىشپى قالىدى ، بىز چىقىپ ياردەم قىلساق دەپ خوجىنىياز ھاجىغا پىكىر قىلغاندا ، ھاجى ئۇلارنىڭ بۇ تەلىپىگە قوشۇلمىدى . ئەمما ئۇلار گەپكە كىرمەي ئارقا يول بىلەن پىچانغا چىقىپ ، پىچاننىڭ تەڭرىدىن تولسىنى ئىشغال قىلدى . بۇ چاغدا شۇن لۇيچاڭ نەچچە يۈز ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قۇمۇلغا كېلىۋاتقاندى . ماشىمىڭ قوشۇنلىرىنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى نۇر لوپى دېگەن بىر كىشى شۇن لۇيچاڭنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ خەۋەر قىلغاندا ، شۇن لۇيچاڭ دەرھال ئارقىغا قايتىپ پىچاندا قاتتىق سوقۇش قىلدى . نەتىجىدە ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەنلەر مەغلۇپ بولۇپ لۈكچۈنگە چېكىندى . شۇن لۇيچاڭ پىچاندا چوڭ قەتلىئام يۈرگۈزدى .

ئۇ چاغدا لۈكچۈندە خۇيىڭجاڭ قوماندانلىقىدا بىر باتالىئون ھۆكۈمەت ئەسكىرى بار ئىدى . ماشىمىڭ لۈكچۈنگە بېرىپ ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلدى . ئەمما خۇيىڭجاڭ تەسلىمنى قوبۇل قىلماي رەت قىلدى . ماشىمىڭ بۇ ئەھۋالدا دۇنخۇاڭغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كېلىپ ، لۈكچۈندىن دېغايغا كېتىدۇ (يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى مەن مۆمىن ئاخۇن ئاكىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانىدىم) .

بۇ چاغدا تۇرپاندا مەھمۇت مۇھىتى ، باي ئېزىز ، پاشا خوجا (لۈكچۈن ۋاڭنىڭ ئوغلى) ، ئابدۇراخمان (بۇ ئادەم قەشقەر ئاتۇشلۇق تۆگىچى بولۇپ ئۈرۈمچى ، فۇكاڭ ، سانجى ، جىمىسار ، گۇچۇڭ ، تۇرپان ئارىلىقلىرىدىكى ئاخباراتلارنى بىزگە يەتكۈزۈپ تۇراتتى) قاتارلىق 13 ئادەم تەشكىلات قۇرۇپ « ئىسلام ئېچىش » شوئارى ئاستىدا تەشۋىقات يۈرگۈزۈپ ھەرقايسى ناھىيىلەردىكى ئاممىنى قوزغاشقا كىرىشتۈرۈپ .

بىز يەنە مۆمىن ئاخۇننى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ خوجىنىياز ھاجى بىلەن ئالاقە باغلىدۇ . شۇ كۈنلەردە تۇرپان ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىمىن باينى مەھمۇت مۇھىتى بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە بېرىپ تەشۋىق قىلىڭلار دەپ ئاستانىگە ئەۋەتكەنىدى . مەن بۇ چاغدا ماشىمىڭنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ تېۋىپلىق قىياپىتىم بىلەن ئاتلىق ئاستانىگە بېرىپ مەھمۇت مۇھىتىنىڭ كۈرەسگە كىرسەم ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئوغلى ئابلىمىت مىلتىق ياغلاۋاتقانكەن . مەن ئۇنىڭدىن ئاتاڭ قېنى ؟ دەپ سوراپ تۇرۇشۇمغا مەھمۇت مۇھىتى كېلىپ قالدى . مەن ئۇ كىشىدىن ئەھۋال سورىسام ، ئۇ كىشى ئەسلىدە ئىمىن باي بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا ، يولدا ئىبراھىم دورغا باشچىلىقىدا بىر توپ خەلق ئۇچراپ مېنى ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىپ بەرگەن دەپ تەلەپ

قىلدى ، مەن ئۇلارغا ئېنىق جاۋاب بەرمىدىم ، ھازىر ئۇلار ماشىمىنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ قالدى . مەن ئىمىن باي بىلەن ئۆيگە قايتىپ كەلدىم دېدى . بۇ كۈنى مەھمۇت باي ئائىلە شەجەلىرى بىلەن ھېسابات دەپتەرلىرىنى ماڭا ساقلاپ قويۇشقا تاپشۇردى ، يەنە بىر دانە تاپانچا بەردى . مەن بۇ نەرسىلەرنى تۇرپانغا ئېلىپ كېلىپ يوشۇرغاندىن كېيىن ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇننىڭ ئۆيىگە سالامغا باردىم . ئاخۇنۇم مېنى كۆرۈپلا : « بۈگۈن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت سەن بىلەن ئىككىمىزنى ئاستانىگە بېرىپ خەلقنى باندىتلارغا قوشۇلماڭلار دەپ تەشۋىق قىلىڭلار دەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىمىز ئاستاغنا بارايلى » دېدى .

ئەتىسى بىز ئىككىمىز ئاستانىگە بېرىپ توختى ھاجى (مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى ، مەرھۇم ئەخمەت ۋاجىدىنىڭ ئاتىسى) نىڭ ئۆيىگە چۈشتۇق . مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئاكىسى مەخسۇت باي (بۇ ئادەم شۇ چاغدىلا رۇسچە بىلىدىغان زىيالىي ئىدى) بىزنى كۆرۈپلا يىغلاپ تۇرۇپ : « ئىسلام دىنىمىزنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ھەممىمىز ئورتاق كۈچ چىقىرايلى ! » دېدى . ئاخۇنۇم باشلىق بىرقانچىمىز يىغلىمىسلا ، ھەممىمىز ئىسلام ئۈچۈن ئىشلەشنى خالايمىز ، دېدۇق . ئاندى ئۇ بىزگە : تۇرپان ئامبىلى شەھەرنى ساقلاش ئۈچۈن ھېسامىدىن (زىپەر ھاجىنىڭ چوڭ ئوغلى) غا 70 تال مىللىتى بېرىپتۇ . بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلساق ، شەھەر ئىچىدىن ھېسامىدىن بىزگە ماسلىشىدۇ . مۇنداق بولغاندا تۇرپاننى ئاسانلا ئىشغال قىلالايمىز . شۇڭا مەن ھازىر باي ئېزىز ، ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭمەن . قالغان ئادەملەر ئەتە ئەتىگەن چوقۇم يېتىپ بېرىشى كېرەك . بىز شەھەر ئىچىدىن سىلەرگە ماسلىشىپ ئۇرۇش قىلساق ، تۇرپان يېڭى شەھەرنى ئېلىۋالالايمىز ، دېدى . شۇنىڭ بىلەن يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ كىشى يەنە تۇرپانغا ماڭدۇق . ئەتىسى ئەتىگەندە قوزغىلاڭچىلار كېلىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى ، بۇ نېمە ئۈچۈن ؟ ھېچقايسىمىز بىلمەيتتۇق . كېيىن مەن ئابدۇقادىر داموللا بىلەن ئاتلىنىپ بۇلىۇققا بارساق تاياق توقماق كۆتۈرگەن خەلقنىڭ ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق ، بىز ئۇلاردىن ئەتىگەن نېمە ئۈچۈن شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدىڭلار ؟ دەپ سورىساق ئۇلار : مۇسۇلباي ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كېلىپ ، تۇرپاننى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن نۇرغۇن ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ . ئۇلار تامامەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللانغان (بۇ قوراللارنى بۇرھان شەھىدى ئەنگىلىيىدىن سېتىۋېلىپ كەلگەن) ، ئالدى بىلەن شۇلارنى توسۇپ يىغىشتۇرۇۋېتىڭلار دېگەن . شۇڭا بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلىمدۇق . بىز ئەمدى كىندىككە مېڭىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتىمىز دېيىشتى .

قوزغىلاڭچىلار كىندىككە يېتىپ بارغاندا ، ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقانلار تېخى يېتىپ كەلمىگەندى . ئەمما ، گۇچۇڭدىن بىر باتالىئون ھۆكۈمەت ئەسكىرى كېلىپ تۇرپان شاپتۇللۇققا ئورۇنلاشقانىكەن .

ئابدۇقادىر داموللا بىلەن مەن ئىككىمىز شاپتۇللۇققا بارساق قاتتىق ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ . ھەر ئىككى تەرەپ چىقىپ تارتىپتۇ . ماشىمىڭنىڭ بىر بۆلۈك ئادىمى ئاستانىگە قېچىپ كەتكەنىكەن . بىز مەھمۇت مۇھىتى ، ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ تۇرپان يېڭىشەھەرگە قايتىپ كېتىۋاتساق ، يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا خەلقلەر كۆز يېشى قىلىپ ئامىن دەپ نۇسرەت تىلەشتى ، بىز شەھەرگە يېقىنلاپ بېرىپ 70 تال قورالنى ئېلىپ ئاندىن شەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق ، چۈشكە قالماي شەھەرنى ئىگىلىدۇق .

تۇرپان ئۇرۇشى

ئۈرۈمچىدىن كەلگەن قوشۇن بىلەن گۇچۇڭدىن كەلگەن قوشۇن شۇ كۈنى بىرلىشىپ تۇرپان كۈنەشەھەرگە كىرىپ ، ئەتىسى تاڭ يورۇغاندا يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلدى . مەن ، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ، مەھمۇت باي ۋە ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ قەتئىي قارشى تۇرماقچى بولدۇق . ئۆلسەك شېھىت ، قالساق غازى دەپ شۇ كېچىسى مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقماقچى بولۇپ ، شەرقىي دەرۋازىدىن چىقىشىمىزغا ھېسامىدىنغا ئوق تەگدى ، ئۈرۈمچىدىن كەلگەن چوڭ قوشۇن بىلەن ماداخەنزە قوشۇنلىرىغا قارشى بىر مەيدان قاتتىق ئۇرۇش قىلىۋاتقىنىمىزدا لەمچىن تەرەپتىن تايلاق - توقماق كۆتۈرگەن نۇرغۇن كىشى ياردەمگە كەلدى . ماداخەنزە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قاقماقچى بولدى . 50 ھارۋىغا قورال - ياراغلىرىنى بېسىپ قېچىپ يارغولغا كەلگەندە قوزغىلاڭچى ئامما ئۇلارنى توسۇپ ئولجا ئالدى . ساندۇقلارغا قاچىلانغان ئوق - دورىلارنى چوڭ مەسچىتكە توپلىدۇق . بەزەن ساندۇقلاردا يۇمىلاق بىر نەرسىلەر قاچىلانغانىكەن . ئۇ نەرسىلەرنىڭ نېمىلىكىنى ، قانداق ئىشلىتىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى . مەن بىر نەچچە تىجارەتچىدىن بۇ نەرسىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سورىسام ، ئۇلار ماڭا ، بۇ نەرسىلەرنى قول بومبىسى ئىكەنلىكىنى ، قالايمىقان ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ، ئەگەر ئۇنىڭغا تېگىپلا قويدىغان بولسا پارتلاپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

بىز دۈشمەننىڭ يېڭىشەھەرگە قىلغان مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقىپ كۈنەشەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق . كۈنەشەھەردە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى پىلىموت بىلەن بىرگە ھەدەپ ئوق ياغدۇراتتى . دەرۋازىغا يېقىنلاپ بارغىلى بولمايتتى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بىردىنبىر چارە دەرۋازىغا ئوت قويۇش ئىدى . شۇ يەردىنلا كىشىلەر ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىپ كىرىش تۇڭلىرىنى كۆتۈرۈپ ، شەھەر دەرۋازىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى . بىرى ئۆلسە ، ئون ئادەم تەييار بولاتتى . پىلىموت ئوقى ئاستىدا كۆپ ئادەم ئۆلگەنلىكىگە قارىماي ، ئاخىرى دەرۋازىغا ئوت قويدۇق . ئوت يالقۇنلىرى ئاسمان پەلەككە

كۆتۈرۈلدى . بۇ چاغدا ماداخەنزە (شېڭ شىسەي چۆچەكتىن يۆتكەپ كەلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ پولكوۋنىكى) ئاق بايراق چىقىرىپ تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى . بىر ئازدىن كېيىن ماداخەنزە نەچچە ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ سېپىل ئىچىدىن چىقتى . بىز تەرەپمۇ نەچچە ۋەكىل ئەۋەتتۇق ، ئۇلار ئۆزئارا سۆزلەشتى ، بىز مەسچىت ئىچىدە سۆھبەت ئۆتكۈزدى . سۆھبەتتە :

(1) ماداخەنزە قورال تاپشۇرۇش ؛

(2) قوزغىلاڭچى ئامما تۇرپان كونىشەھەرگە كىرمەسلىك ؛

(3) ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى تۇرپان يېڭىشەھەردىكى ئىشلارغا ئارىلاشماسلىق توغرىسىدىكى كېلىشىم ھاسىل قىلىندى . نەتىجىدە ماداخەنزە قورال تاپشۇردى . بىزنىڭ تەجرىبىمىز بولمىغانلىقتىن ، ئۇلار قانچىلىك تاپشۇرغان بولسا ، بىز شۇنىڭغا قانائەت ھاسىل قىلدۇق . ئارىدىن ئون كۈن ئۆتكەندە ، قوللىرىغا تايلاق - توقماق كۆتۈرگەن ئون نەچچە ئادەم كونىشەھەرگە كىرىپ 6 - 7 چوشقىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ . بۇ توغرىدا ماداخەنزە نارازىلىق بىلدۈردى . مەھمۇت باي توختامغا ئەمەل قىلىپ كونىشەھەرگە كىرىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرغانلارنى باغلاتتۇرۇپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلغان بولدى .

بۇ چاغدا ئاستانە تەرەپتىن : پىچاندىكى ئورۇس ئەسكەرلىرى تۇرپانغا كېلىۋېتىپتۇ دەيدىغان خەۋەرلەر كەلدى . مەھمۇت مۇھىتى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا تۆمۈر ھاجىغا بىرقانچە يۈز ئادەم بىلەن بېرىپ توسۇپ زەربە بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى .

شۇ چاغدا ھاپىز ھاجى بىر پارچە خەت ئېلىپ كەلدى . خەتتە شۇن لۇيچاڭ توشقانبۇلاققا كەلگەندە قوزغىلاڭچى خەلق توسۇپ قويدى ، ماشىنىسىنىڭ رادىئاتورى توڭلاپ قاپتۇ ، ئون نەچچە ھارۋا ئەۋەتىپ ياردەم قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن دەپ يېزىلغانىكەن . شۇن لۇيچاڭ دېگەن جاللات ئاخىرى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ ! دەپ شۇئانلا بىر دانە ماشىنا بىلەن 20 نەچچە ئادەم شۇن لۇيچاڭنى تۇتۇپ كەلدۇق . بىر كېچە ئۇنى ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ مەدرىسىدە ساقلاپ ئەتىسى ئاممىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋەتتۇق ، ئامما ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈردى ، بىز يەنە ۋۇداجىڭ دېگەن بىر كاتىپنىمۇ تۇتقاندىق ئۇنىمۇ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى .

بۇ چاغلاردا ماشىنىنىڭ سىجاڭ ، مەھمۇت مۇھىتى مۇئاۋىن سىجاڭ ئىدى (ئۆزلىرى قويۇپ ئاتىۋالغان ئىسىم) . بۇ ئىككى سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ پىچانغا ھۇجۇم قىلدى . مەن يەتتە نەپەر ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ ماشىنىنىڭ بىلەن بىرلىكتە پىچاندا ئۇرۇشقا قاتناشتىم . مەن نېپە ئۈچۈن ماشىنىنىڭ بىلەن بىللە بولمەن ؟ چۈنكى ، مەھمۇت سىجاڭ ماشىنىغا گەنسۇغا قېچىپ كېتىپ قالامدىكىن دەپ بىرئاز ئىشەنمەيتتى . شۇڭا ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىگە نازارەت قىلىش ئۈچۈن مېنى قوشۇپ قويغانىدى . ماشىنىنىڭ

قوشۇنلىرى پىچانغا بېرىپ شەرقىي يولغا (قۇمۇل يولىغا) ئورۇنلىشىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى . بۇ كۈنى لۈكچۈندىن تايىپ باشچىلىقىدا نەچچە يۈز ئادەم ياردەمگە كەلدى . شۇ كۈنى كېچىسى ، مەھمۇت سىجاڭ چۈشكۈن قىلغان جايغا كېلىپ ئۇرۇش ئەھۋالىدىن دوكلات بېرىپ قايتىپ كېتىش ئۈچۈن ئىشكىتىن چىقسام ، كېچىدە ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق بولۇۋاتقانىكەن . شۇڭا مەن قايتىپ كېتەلمەي بىر كېچە قونۇپ قالدىم . ئەتىسى سەھەردە ماشىنىڭ تۇرغان جايغا بارسام قۇمۇل يولى تەرەپتىن بىر ھارۋا كەلدى . ماشىنىڭ ھارۋىنى كۆرۈپلا ئۆيىدىن چىقىپ تاپانچا بىلەن ئۈچ ئاتنى ئېتىپ تاشلىدى . ھارۋىدىن ئۈچ ئادەم چۈشتى . ئۇنىڭ بىرى ناسىر بەگ (ئازادلىقتىن كېيىن ئۈرۈمچى شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە باشلىق بولغان ناسىر بەگ) ئىككىنچىسى نۇربەگ (خې دىڭباڭ دەپمۇ ئاتىتى ، ئازادلىقتىن بۇرۇن خوتەنگە ۋالىي بولغان) ، ئۈچىنچىسى مامۇت بەگ (ئۈرۈمچىلىك) . بۇلار ھارۋىدىن چۈشۈپلا قېچىپ كەتتى . كېيىن بىلسەك بۇ ئۈچ ئادەمنى شېڭ شىسەي تەرجىمان قىلىپ قۇمۇل تەرەپكە ئېلىپ بارغانىكەن .

ئۇرۇش قاتتىق داۋام قىلماقتا . شېڭ شىسەينىڭ قۇمۇلدىن قايتقان ئەسكەرلىرى تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى . شۇ كۈنكى ئۇرۇشتا ئېتىلغان ئوق خۇددى مۆلدۈردەك تۆكۈلۈپ تۇردى . شېڭ شىسەي قىسىملىرى بىر دانە تۆمۈر كوڭكىنى ئىشقا سېلىپ پىلىموت قويۇپ نۇرغۇن ئادەمنى قىرىپ تاشلىدى ۋە يارىدار قىلدى . مېنىڭ يەتتە ئادىمىدىن ئاران بىرى قالدى . ئابلا رەئىس ئەسەرگە چۈشۈپ كەتتى . تۆمۈر باشچىلىقىدىكى نەچچە يۈز ئادەم ئۆلۈپ تۈگىدى . تۆمۈرنىڭ ئورۇنباىرى تۇرسۇن ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان يېرىدىن ئاتلىنىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ : دۈشمەن ئەسكەرلىرى كۆپىيىپ كەتتى ، قاچمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ دېدى . مەن شۇئان ئابدۇقادىر داموللامنى ئېلىپ ماشىنىڭ تۇرغان يەرگە بارساق ، بىزمۇ ئادەم يوق . ئۇلار ئاللىقاچان قېچىپ كەتكەنىكەن . بىزمۇ قېچىپ يول ئۈستىدە ماشىنىغا يېتىشىۋالدۇق . بۇ چاغدا تۇرپان تەرەپتىن بىر ماشىنا كېلىۋىدى . ماشىنىڭ ئاتنى تاشلاپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تۇرپانغا كەتتى . مەن ئوننەچچە ئادەم بىلەن لەمجىنگە كېلىپ مەھمۇت مۇھىتىنى ساقلىدىم . بىر ئازدىن كېيىن سىجاڭ يېتىپ كەلدى . مېنى كۆرۈپلا : تۇرپانغا بېرىپ ئەسكەر باشلاپ كېلىڭلار ، مەن قارا غوجا ئېغىزىدا شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىنى توسۇپ تۇرىمەن دېدى . شۇڭا مەن ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭدۇق . بىز ئاستانىگە كەلگەندە مەخسۇت باي بىزدىن مەھمۇت سىجاڭنى سورىدى . بىز سىجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن ئاندىن خاتىرجەم بولدى . مەن تۇرپانغا كېلىپ ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ۋە ماشىنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ مەھمۇت سىجاڭغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 200 ئادەم بىلەن ئاخۇن تۈەنجاڭنى ئەۋەتتۇق . پىلانىمىزدا ئاخۇن تۈەنجاڭ ئالدى بىلەن لەمجىنگە

بېرىپ ئاندىن كەينىگە يېنىپ ئېغىزغا ھۇجۇم قىلماقچى . مەھمۇت سىجاڭ ۋە قۇربان سەئىدى باشچىلىقىدىكى قىسىملار ئېغىزنى توسۇپ شېڭ شىسەي قوشۇنلىرى بىلەن ئۈچ كۈن ئۇرۇشتى . ئاخۇن تۈەنجاڭ يېتىپ كەلگۈچە ، ئورۇس ئەسكەرلىرى تاغدىن ئۆتۈپ بىزگە ھۇجۇم قىلغانىدى . ئۇلار پىلىموت قويۇپ ئون نەچچە ئادىمىمىزنى نابۇت قىلدى . بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەھمۇت سىجاڭ بىلەن قۇربان سەئىدى قىسىملىرى چېكىنىپ توشقان بۇلاققا كېلىۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ بىرنەچچە يېقىن ئادەملىرى بىلەن ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ، دۈشمەنلەرنىڭ پەيلى بۇزۇق ، خورىكى ئۈستۈن ، شۇڭا توخسۇن ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە كېتىمەن - دېدى .

جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش

شۇ كۈنى كەچتە ماشىمىڭ مېنى چاقىرتىپ ، ئون نەچچە ئادەم ئېلىپ بېرىپ قۇمۇل يولىدىكى بىر كۆۋرۈكنىڭ ئالدى تەرىپىگە لەخمە كولاپ ئۈستىگە شۇپۇر تاشلاپ ، دۈشمەننىڭ تۆمۈر كوڭكسى ئۆتەلمەيدىغان قىلىپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇدى . مەن ئوننەچچە ئادەم بىلەن بېرىپ ، يەر توك بولغانلىقتىن لەخمە كولىيالىمدۇق . ئامالسىز قايتىپ كەلدىم ، ئەتىسى ئابدۇقادىر داموللام مېنى ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلىك دېدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئاپامنى ۋە خوتۇن - بالىلىرىمنى پاقا بۇلاق تەرەپكە ماڭدۇرۇۋېتىپ ، ئاندىن ئۆيىدىكى مىللىتىنى ئېلىپ ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە باردىم . شۇ كۈنى شېڭ شىسەي ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ تۇرپان يېڭىشەھەرنى بومباردىمان قىلدى . شۇڭا ، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم بىلەن بىرلىكتە پاقا بۇلاق تەرەپكە قاچتۇق . پاقا بۇلاقتا بىر كىراكەشنى تېپىپ ئاپام بىلەن ئايالىمنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئاپىرىپ قويۇشقا كىرا قىلىۋېتىپ ئۆزۈم توخسۇنغا باردىم . مەن تاھىر بەگ ، پالتاخۇن دېگەنلەر بىلەن توخسۇنغا بارغىنىمىزدا ماشىمىڭ قېچىپ كۈمۈش تەرەپكە يېتىپ بارغانىكەن . توخسۇنلۇق توختى تۈەنجاڭ بولسا ئۆز ئادەملىرى بىلەن توخسۇن خودوڭ رايونىنىڭ قارا بۇلاق دېگەن يېرىدە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقانىكەن . بىز ماشىمىڭ ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئادەملىرى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتۇق . يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ بۇ ئۇرۇشتا توختى تۈەنجاڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ، شېڭ شىسەينىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق .

بىز قارا شەھەرگە بېرىپ ماجۇڭيىڭنى قايتا تەكلىپ قىلىش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلىپ مەۋسۇلباي (مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئاكىسى) بىلەن ۋاڭ نىيازنى (خۇيزۇ) كورلا ئارقىلىق دۇنخۇئاڭغا ئەۋەتتۇق . جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن مەن بىلەن يۇنۇس بەگ ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىزنى كۇچارغا ئەۋەتتى . بىز ئۈچىمىز بۈگۈرگە يېتىپ بارغاندا ، كۇچاردا تۆمۈر ئېلى ۋە ھادى

ئەلەم (شايارلىق) ئادەملەر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچى ئامما كۇچارغا ھۇجۇم قىلىپ مۇھاسىرە قىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق . كۇچاردا ئەسلىدە چوڭراق دورا ئىسكىلاتى بار ئىدى . ئامما شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا ، كۇچاردىكى ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار دوراخانا ئۆگزىسىگە چىقىپ بىر ئادىمىگە ئوق ئېتىشىنى بۇيرۇپ دورىنى پارتىلتىدۇ . گۈلدۈرلىگەن دورا ئاۋازى يەر - جاھاننى تىترىتىدۇ . پۈتۈن شەھەرنى ئىس - تۇمان قاپلايدۇ . بىز بۇ ئەھۋالنى بۈگۈردە تۇرۇپ ئاڭلىدۇق . بىز كۇچارغا يېتىپ بارساق ، تۆمۈر تۈەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئاقسۇغا كەتكەنكەن . بىز كۇچار ، شايار ، توقسۇ قاتارلىق جايلاردا تەشۋىق قىلىپ ، ۋەزىپىمىز ئاخىرلاشقاندا قارا شەھەرگە قايتىپ كېتەيلى دەپ تۇرساق كۇچارلىق ئىسلامباي ، ھېلىم ھاجى دېگەنلەر بىزنى توسۇپ ئاقسۇدىن كەلگەن خەۋەردە تۆمۈر تۈەنجاڭ بىلەن مالىيىچاڭنىڭ ئارىسى بىر ئاز بۇزۇلۇپ قاپتۇ . سىلەر بېرىپ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ تۈزەپ قويۇڭلار دېدى . شۇ سەۋەبتىن بىز قارا شەھەرگە قايتماستىن ئاقسۇغا بارماقچى بولدۇق . بىز ئاقسۇ كۈنئىشەھەرگە يېتىپ بېرىپ تۆمۈر تۈەنجاڭ بىلەن كۆرۈشتۈق . ئۇ كىشى بىزگە مۇنداق دېدى . : مالىيىچاڭ كۈمۈشتە دەن ئاچىدىغان بىر دەنجا ، ئۆزىنى - ئۆزى لۈيىچاڭ دەپ ئاتىۋېلىپ ئادەم ياراتمايدىغان بولۇۋالدى . ئۇنىڭ يىدارىن ، ئېردارىن ، سەندارىن دەپ ئۈچ ئىنسى بار . ئۇرۇش دېسە يىراق قاچىدۇ ، ئولجا ئېلىشقا كەلگەندە ھەممىدىن جىق ئالىدۇ . ئۇنىڭ بۇ كېسىلىنى تۈزەتمەسەم بولمايدۇ ، دېدى . بىز بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇنۇس بەگ ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىز ئاسۇققا (يېڭىشەھەرگە) چىقىپ مالىيىچاڭ بىلەن كۆرۈشتۈق . نۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ئىككىسىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ قويدۇق . بىز تۆمۈر ئېلىنى ئاسۇققا باشلاپ چىقىپ ، مالىيىچاڭ بېسىۋالغان قورال - ياراغ ، ئوق - دورىلاردىن بىر قىسمىنى ئېلىپ بەردۇق . تۆمۈر ئېلى قورال ئالغاندىن كېيىن ، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلدى . مارالبېشى تۇمشۇقتا قەشقەردىن كەلگەن مادوتەي ئەسكەرلىرى بىلەن 40 نەچچە كۈن سوقۇش قىلدى . تۆمۈر ئېلى بىلەن مالىيىچاڭ ئىككىسى مېنى ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ئىشلەشكە تەيىنلىدى . شۇڭا مەن ئاقسۇدا ھەربىي كېسىم ۋە ئىگەر - توقۇم ياستىش بىلەن بولدۇم . يۇنۇس بەگ بىلەن كىچىك ئاخۇن ئىككىسى قاخشال يولى بىلەن قەشقەرگە كەتتى .

مەن قاراش شەھەردىكى ماشىمىڭغا بىر پارچە خەت يازدىم . مەزمۇنى مالىيىچاڭ تۆمۈر تۈەنجاڭنى كۆزگە ئىلماي نەتىجىدە ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئارازلىق پەيدا بولۇپتۇ . بۇنداق بولۇشى ئىشلىرىمىز ئۈچۈن پايدىسىز . شۇڭا ، ئىچكىرىدىن چىققان خۇيزۇلاردىن ئەۋەتىپ مالىيىچاڭغا بىر ئاز بېسىم ئىشلەتكەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى دېگەندىن ئىبارەت . مېنىڭ خېتىمگە ئاساسەن ماجەنچاڭ ئىسىملىك ياشراق بىرىنى بىر قىسىم ئادەم بىلەن ئەۋەتتى ، ئۇ كىشى مارالبېشىغا يېتىپ كېلىپلا

ئۇرۇشقا قاتناشتى . ماجەنچاڭ ئاقسۇغا كەلگەندە ، مەن ئاقسۇ كۈنەشە ھەركەتلىرىنى ئايىپ بىلەن بىللە بېرىپ كۆرۈشتىم . ماجەنچاڭمۇ مېنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتى ئىشلەۋاتقىنىغا قوشۇلدى . مارالبېشى تۇمشۇقتا 40 نەچچە كۈن جەڭ قىلغان تۆمۈر ئېلى غەلبە قىلدى . ياڭ چىمىن ئۇرۇشتا يارىدار بولۇپ ، قەشقەرگە قاراپ قاچتى . مەن ئاقسۇدىن قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا تۆمۈر ئېلى سىلىڭ بولۇپ قەشقەر كۈنەشە ھەركەتلىرىنى جايلاشقانلىقىنى . يۇنۇس بەگ قەشقەرگە ۋالىي بولۇپتۇ . كىچىك ئاخۇن تۈەنجاڭ بولۇپتۇ . ماجەنچاڭ قەشقەر يېڭىشەھەرگە جايلاشقانلىقىنى . مەن بېرىپ كۆرۈشكەندە ئۇ ماڭا ، تۆمۈر ئېلى سىجاڭ بولغاندىن بۇيان ، مەن بىلەن بىر مەسلىھەت ئىش قىلمايدىغان بولۇپ قالدى ، دەپ نارازىلىق سۆزلەرنى قىلدى .

مەنبە : " تارىخ بېتىنى ۋاراقلىغاندا " ناملىق كىتاب

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 - يىلى 8 - ئاي ، 1 - نەشرى

قەشقەردە

مېنىڭ بىلىشىمچە ، ئەينى چاغلاردا قەشقەردە تۆت خىل كۈچ بار ئىدى :

- (1) تۆمۈر سىلىڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛
 - (2) ماجەنچاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛
 - (3) ئوسمان سىجاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛
 - (4) ئۆزبېك سېتىۋالدىجان باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ .
- قەشقەر ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى . قەشقەرلىك ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم ، ئابدۇرېھىم بايۋەچچى دېگەنلەر ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلىشىۋالغانلىقىنى . مەن قەشقەرگە بارغان ھامان مېنى يەكەنگە بۇيرۇدى . يەكەندە تۆمۈر سىلىڭنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن ھاپىز لۇيىجاڭ بار ئىدى . شامەنسۇرمۇ شۇ يەردە ئىكەن . ئۇ چاغدا يەكەنگە ھامىتخان خوجا دېگەن كىشى شەنجاڭ ئىدى .
- شامەنسۇر دېگەن ئىسمىنى ئاڭلاپ بۇ قانداق ئادەمدۇ دەپ ھەيران بولدۇم . مەن يەكەنگە بارسام شامەنسۇر دېگەن كىشى كېلىپ مەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى . ئاندىن ئۇنىڭ كونا ئاغىنىم ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم . ئۇ ئەسلىدە ئابدۇللا ئىسىملىك دورىگەر بولۇپ تۇرپاندا بىللە تىبابەتچىلىك قىلغانىدۇق . شۇنىڭ بىلەن مەن خاتىرجەم بولۇپ يەكەندە تۇرۇپ قالدىم . ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندە شامەنسۇر ، ساۋۇت داموللا قاتارلىقلار خوتەن قىسىملىرىنى باشلاپ قەشقەرگە تۆمۈر سىجاڭنى زىيارەت قىلغىلى كەتتى . ئۇلار ئاساسەن تۆمۈر سىجاڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » قۇرۇش ئۈچۈن بارغانىدى . بۇ مەسلىھەت تۆمۈر سىجاڭ بىلەن

پىكىردە بىرلىككە كېلەلمەي « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » قۇرالمىدىلا ئەمەس ، ئەكسىچە توقۇنۇش پەيدا بولۇپ ، تۆمۈر سىجاڭ خوتەن قىسىملىرىنى قورالسىزلىنىۋەتتى . شۇنىڭدىن باشلاپ خوتەنلىكلەر تۆمۈر سىجاڭغا ئىتائەت قىلىدى . ئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەت كۈندىن كۈنگە يامانلاشتى . تۆمۈر سىجاڭ ، سېتىۋالدىجان پولى بىلەن ھاپىز لۇيجاڭغا خوتەنگە ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى . شۇ ۋاقىتتا تۆمۈر سىجاڭنىڭ بىر قىسىم ئەسكەرلىرى ئابدۇقادىر مۇختەرنىڭ باشچىلىقىدا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئەكىلىش ئۈچۈن كۇچارغا كەتكەنىدى . قەشقەر كۈنىشەھەردە ھامۇتخان لۇيجاڭنىڭ بىر لۇي ئەسكىرىلا قالغانىدى . شۇنداق ۋاقىتتا ئوسمان سىجاڭ يۈز ئۆرۈپ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ تاغقا چىقىپ كەتتى . تۆمۈر سىجاڭ ھامۇتخان لۇيجاڭغا ئوسمان سىجاڭنى قوغلاشقا بۇيرۇق قىلدۇ . قىرغىزلار ئاللىقاچان تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئەتىسى تۆمۈر سىجاڭ كىچىك ماشىنىغا ئولتۇرۇپ لەنگەرگە چىقىپ ئۇرۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ قەشقەر كۈنىشەھەرگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا ، يول ئۈستىدە ماجەنچاڭ ئەۋەتكەن كاڭ مازا باشچىلىقىدىكى بىر تۈەن ئەسكەرگە ئۇچرايدۇ . تۆمۈر سىجاڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ مەزكۇر تۈەننىڭ تۈەنچىسىنى ۋاقىتدا كەلمىدىڭلار دەپ ئەيىبلەيدۇ . تۇڭگان ئەسكەرلىرى شۇ يەردە ئوق چىقىرىپ تۆمۈر سىجاڭ ۋە باشقا مەرەملىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ ھەمدە تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى كېسىپ شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويدۇ (كاڭ مازا قاراشەھەرلىك خۇيزۇ بولۇپ كېيىن لۇيجاڭ بولغان) . مەن يەكەندە تۇرۇپ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىدىم ئەسلىدە خوتەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بولغان ھاپىز لۇيجاڭ ۋە سېتىۋالدىجان قىسىملىرى كەينىگە قايتىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى . تۆمۈر سىجاڭنىڭ قارمىقىدىكى قىسىملار كۆرۈنۈشتە قىساس ئالماقچى بولۇپ سوقۇش قىلىسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەرقايسىسى ئۆز كۈچىنى ساقلاپ قالاتتى . شۇڭا ، ھەقىقىي يوسۇندا ئۇرۇشقا قاتناشمىدى . بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى ، مەھمۇت سىجاڭلار ئاقسۇغا كەلگەنىدى . تۆمۈر سىجاڭنىڭ قوشۇنلىرى قەشقەردىكى ماجەنچاڭ قوشۇنلىرى بىلەن سوقۇشۋاتاتتى . بولۇپمۇ سېتىۋالدىجاننىڭ ئۆزبېك پولى ئىنتايىن قاتتىق جەڭ قىلدى . قەشقەر كۈنىشەھەرنى بىرقانچە قېتىم ئىشغال قىلدى . دەل شۇ ۋاقىتتا ساۋۇت داموللا باشچىلىقىدىكى ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى . ئاقسۇدىكى خوجانىياز ھاجى مەھمۇت سىجاڭ قوشۇنلىرىمۇ قەشقەرگە كېلىپ ماجەنچاڭغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشتى .

خوجانىياز ھاجى ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » گە رەئىس جۇمھۇرلۇققا تەيىنلەندى . ساۋۇت داموللا باش ۋەزىر (زوڭلى) بولدى . مەھمۇت سىجاڭنىمۇ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى دەپ تەيىنلىدى . خوجانىياز ھاجى قوشۇنلىرى قەشقەر يېڭىشەھەرگە راسا ھۇجۇم

قىلىۋاتقاندا قۇربان ھېيت كېلىپ قالدى . ھاجى ئەسكەرلىرىنى قايتىپ كېلىپ ھېيت نامىزى ئوقۇشقا بۇيرۇق قىلدى . بۇيرۇققا بىنائەن ھەممە ئەسكەر سەپنى بوشتىپ قايتىپ كەلدى . بۇ پۇرسەتتە ما جەنچاڭ قوشۇنلىرى ئىلگىرى قولىدىن كەتكۈزۈپ قويغان سەپلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ يېڭىشەھەرنى مۇستەھكەملىۋالدى .

بۇ چاغدا ما فۇيۈەن قوشۇنلىرى ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلدى . ئىمىر ساھىب باشچىلىقىدىكى خوتەن ئەسكەرلىرى مارالبېشى ، پەيزىۋاتلاردا توسۇپ زەربە بەردى . نەتىجىدە خوتەن ئەسكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپ مارالبېشى پەيزىۋاتلارنى تاشلاپ چىقتى . ما فۇيۈەن قوشۇنلىرى ئىلگىرىلەپ كېلىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى . خوجىنىياز ھاجى ئاتۇشنىڭ ئاغۇ تاغلىرىغا چېكىندى . تۇڭگان قوشۇنلىرى ئاتۇشقىچە قوغلىشىپ كېلىپ قاتتىق سوقۇشلار بولدى . ئەسكەرلەر تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىپ ھاجىنىڭ يېنىدا ئاران ئون نەچچە ئادەم قالغاندا تۇڭگان ئەسكەرلىرى ھاجىنى قوغلاپ بىر ئېقىنغا قاپساپ كېلىدۇ . ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى . شۇ چاغدا ھاجى ئاتتىن چۈشۈپ ئۆز قولى بىلەن دۈشمەننىڭ نۇرغۇن ئادىمىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ خەتەردىن قۇتۇلدى . تۇڭگانلار كەتكەندىن كېيىن خوجىنىياز ھاجى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئەركەشتامغا بېرىپ نەق بىر ئاي تۇردى . بۇ يەرگە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىر مۇنچە ئادەملەر كېلىپ ساۋۇت داموللىنىڭ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » قۇرغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈردى ھەمدە خوجىنىياز ھاجىنى رەئىس جۇمھۇر بولماسلىقىڭىز لازىم ئىدى دەپ ئەيىبلىدى . بۇ مەسىلىدە خوجىنىياز ھاجى خېلىلا « خىجالەت » بولدى . ئەڭ ئاخىرىدا سوۋېتلىكلەر ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىش تەكلىپىنى قويدى ھەمدە نۇرغۇن سوۋغا تەقدىم قىلىپ شەرەپلىك ئۇنۋان بەردى .

ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » نىڭ دۆلەت بايرىقى مەسىلىسىدە بىرقانچە كۈن مۇنازىرىلىشىپ بىر قىسىم كىشىلەر مۇستەقىل بولۇش ، بايراققا ئاي يۇلتۇز بەلگىسى ئورنىتىشنى تەشەببۇس قىلدى . يۇنۇسبەگ پىكىر قىلىپ بىز ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا بىر مەركەزگە تايىنىشىمىز كېرەك . ئۇنداق قىلمىساق چەتئەل جاھانگىرلىرى بوزەك تاپىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت بايرىقىمىزغا ئاي يۇلتۇز ئورناتقاندىن تاشقىرى يۇقىرىقى بۇرچىسىغا « كۆك ئاسمان ئاق كۈن » بەلگىسى (گومىنداڭ دۆلەت بايرىقىنىڭ بەلگىسى - ت) ئورنىتىشىمىز لازىم دېگەن تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى . كۆپچىلىك بۇ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » بايرىقىغا ئاي - يۇلتۇز ئورنىتىپ ، دەستىنىڭ ئۇچىغا يېقىنراق بۇرچىسىغا « كۆك ئاسمان ئاق كۈن » بەلگىسى ئورناتماقچى بولدى .

خوجىنىياز ھاجى ئەركەشتامدىن يەركەنگە كېلىپ ساۋۇت داموللا ، زېرىپ قارى ھاجى ، سۇلتانجان

قاتارلىق ئۈچ كىشىنى قولغا ئېلىش توغرىسىدا مەھمۇت سىجاڭغا بۇيرۇق چۈشۈردى . مەھمۇت سىجاڭ غوپۇر تۈەنجاڭغا بۇيرۇق بېرىپ قولغا ئالدى . . سۇلتانجان ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » نىڭ باش كاتىپى بولۇپ پۈتۈن ئىش شۇ كىشىنىڭ قولىدىن ئۆتەتتى . سۇلتانجان سوۋېت يېرىدىن قېچىپ ئۆتكەن ئۇنسۇر ئىدى . كېيىن ئۇ تۈرمىدىن قېچىپ چەتئەلگە ئۆتۈپ ئەرەب دۆلەتلىرىدە سەرگەندەن بولۇپ يۈردى (سۇلتانجان ئەسلىدە تۈركىيە پۇقراسى ئىدى . تۈركىيە ئۇنى سوۋېت ئىشپىيىنى دەپ گۇمانلىنىپ تۈركىيىگە كىرگۈزمىگەن .)

شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭ قىسىملىرىنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە قوغلاپ كەلگەندە ئۇلار قەشقەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن خوتەنگە جۇغلاندى . مەن بۇ چاغدا يەكەندە شىنجاڭ ئىدىم . ماشىمىڭ ، مافۇيۈەنلەر بىلەن تونۇش بولغىنىم ئۈچۈن ئۇلار داۋاملىق شىنجاڭ بولۇشۇمنى قۇۋۋەتلىدى . ئۇلار يەكەنگە كەلگەندە خوجىنىياز ھاجى بىلەن مەھمۇت سىجاڭلار بىلەن مەكتەپ ئىدى . ماشىمىڭ قىسىملىرى مەكتەپكە بېرىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى . بۇ سوقۇشتا مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئادىيوناتلار باشلىقى نىيازغا ئوق تەگدى . شۇ سەۋەبتىن ئەسكەرلەر تەرەپ تەرەپكە قېچىپ يەكەن دەرياسىنى بويلاپ ئاقسۇغا ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلار قېچىپ مارالبېشى ئەتراپىدىكى شاقۇر دېگەن جايغا بارغاندا ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى كىيىم - كېچەكلىرىنى يېشىپ خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقاندا مافۇيۈەن قىسىملىرى قوغلاپ كېلىپ تۈن نىسپىدە ھۇجۇم قىلدى . خوجىنىياز ھاجى قىسىملىرى ئۇيقۇلۇقتا قورقۇپ كېتىپ نۇرغۇن قورال ۋە بايلىقلارنى غەنىيەت ئالدى . خوجىنىياز ھاجى ئاقسۇغا بېرىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ تەيىنلەندى . بۇ 1934 - يىلى 5 - ئايلاردىكى ئىش . ليۇبىڭ قەشقەردە گارنىزون سىلىڭى بولدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇئاۋىن سىلىڭ بولغانىدى . مەھمۇت سىجاڭ مارالبېشىدىكى ۋاقىتدا خوجىنىياز ھاجى ئايرۇپىلان بىلەن كېلىپ مەھمۇت سىجاڭ بىلەن كۆرۈشتى . بۇ ئىككىسى مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ ئۈرۈمچىگە بېرىش مەسلىسىنى مەسلىھەتلەشتى . ئايرۇپىلان مارالبېشىغا كېلىپ يەرگە قونۇش ۋاقتىدا بىر ئاز خەتەرگە ئۇچراپ ھاجىنىڭ پۇتى يارىلاندى . مەھمۇت سىجاڭ ھاجىغا ئۈرۈمچىگە بارماڭ دەپ نەسىھەت قىلدى . ئەگەر بارىدىغان بولسىڭىز ھەممە ئىشىمىز بۇزۇلدى دېدى . خوجىنىياز ھاجى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالماي ئۈرۈمچىگە بېرىپ مۇئاۋىن رەئىس بولدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇئاۋىن سىلىڭ بولۇپ قەشقەر كۈنەشەھەردە ليۇبىڭ يېڭىشەھەردە تۇردى . شۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى رېئاللىق ھەربىي ئەمەلدارنى ئەۋەتىپ مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۇشاۋىرلىغىغا تەيىنلەندى (بۇ كىشى كېيىن ئاڭلىساق سوۋېت ئىتتىپاقى مەلۇم تانكا جىتۈەنجۈننىڭ گېنېرالى بولغان) . بۇ كىشى ھەربىي - تەلىم تەربىيە ئىشلىرىنى تۇتتى . مەھمۇت سىجاڭ ئۆز ئىستىقبالى توغرىسىدا ئىنتايىن قايغۇراتتى . ئۇنىڭ يېنىدا بىرنەچچە ئادىمى

قالغان ئىدى . مەسلەن ئابلا داموللا نەئىمى (تۇرپانلىق) مەھمۇت سىجاڭنىڭ پۈتۈن مەخپىي ئالاقىلىرىنى باشقۇراتتى . قۇربان سەئىدى (تۇرپانلىق) ، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىككى يىل ئوقۇپ كېلىپ نەپەت خەلىپەتنىڭ ئورنىغا سەنموجاڭ بولدى . ئىلىياس فۇگۈەنجاڭ (ئادىيوناتلار باشلىقى) مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى ئىدى . ئىلىياسنىڭ سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋىتى بار دەپ چەت ئەلدە كېتىۋاتقاندا يولدا ئېتىپ تاشلىدى . يۇقىرىقى كىشىلەر ئىچىدە بەزەنلىرى تولۇق ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، مەھمۇت مۇھىتى كۈن ئۆتكۈزمەكنىڭ قىيىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى . بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ يەنە بەزەن ھەرىكەتلەرنىمۇ قىلاتتى . قەشقەر شەھەر كوچىلىرىدا دائىم دېگۈدەك سوۋېتكە قارشى تەشۋىقات ۋاراقلىرى تارقىتىپ تۇراتتى . تاڭ ئاتقاندا ئۇ ھېچنىمى بىلمەس كىشى بولۇپ تەكشۈرۈشكە ئادەم ئاجرىتاتتى . ئەمەلىيەتتە بۇ ئىشلارنى ئابلا داموللا ئۆزى بۇيرۇپ قىلدۇراتتى .

ئابدۇغوپۇر داموللانىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى

شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپى بىلەن ئابدۇغوپۇر داموللا بىر قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تەشۋىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى . مەھمۇت سىجاڭ ئۇ كىشىنى شېڭ شىسەي بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ كەلگەن خەۋپلىك ئۇنسۇر دەپ يوقىتىۋەتمەكچى بولدى . شۇ كۈنلەردە شېڭ شىسەي ئابدۇغوپۇر داموللانى 2 - قېتىم قىچقارتىپ تېلېگرامما ئەۋەتتى . شۇ سەۋەبتىن ئابدۇغوپۇر داموللا مەھمۇت سىجاڭ بىلەن خوشلاشقىلى كەلگەندە ، سىجاڭ مەقسەتلىك ھالدا كۈندۈزى كۆرۈشمەي كەچقۇرۇنلىقى كۆرۈشمەكچى بولدى . شۇ ئاخشىمى ئابدۇغوپۇر داموللا مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ئۆيگە قايتىپ كېتىۋېتىپ تۈمەن دەرياسى كۆۋرۈكىگە كەلگەندە سىجاڭ تەرىپىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ قويۇلغان ئىككى ئادەم كۆۋرۈك ئاستىدىن چىقىپ پىچاق بىلەن ئابدۇغوپۇر داموللانى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى . ئابلا داموللا مېنى ئويغىتىپ بۈگۈن كېچە تۈمەن دەرياسى كۆۋرۈكىدە ئابدۇغوپۇر داموللانى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ ، دېدى . مەن ياتاقتىن چىقسام قۇربان سەئىدى بىلىپ قالدى . مەھمۇت سىجاڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ شۇئانلا ماڭا بىر تۈەن ئەسكەر چىقىرىپ چارلاپ ، قاتىللارنى تۇتۇڭلار ، دېدى . مەن ئۇ چاغدا ھەربىي سوت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدىم . بۇيرۇققا بىنائەن بىر تۈەن ئەسكەر چىقىرىپ چارلاش يۈرگۈزگەن بولساقمۇ قاتىللارنى قولغا چۈشۈرەلمىدۇق . ئەتىسى ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇراسىمغا قاتناشتى .

مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۆمىن ئاخۇن دەپ ئىشەنچلىك بىر ئادىمى بار ئىدى . بۇ ئادەم سودىگەرچىلىك قىلاتتى . بۇ ئادەم ئەسكى چاپان كىيىپ يۈرىدىغان بولغاچقا ، ئادەتتە ئۇ كىشىگە ھېچكىم دىققەت

قىلمايتتى . مەھمۇت سىجاڭ بۇ ئادەمنى نەنجىڭگە ئەۋەتكەندى . مۆمىن ئاخۇن خوتەن ، كېرىيە ، دۇنخۇاڭ ئارقىلىق قەلەندەر شەكلىدە نەنجىڭگە يېتىپ بېرىپ ئەيسا بەگ ، مەسئۇت سەبىرى قاتارلىقلارنى تېپىپ ، ئۇلار ئارقىلىق گومىنداڭ باشلىقلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . گومىنداڭ مەركىزى ئۇ كىشىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بىرمۇنچە يوليورۇق بەرگەندىن كېيىن ، يول خىراجىتى بېرىپتۇ . بۇ كىشى مىڭ تاختىدەك چاي ئېلىپ ، شىنجاڭغا قايتىپ قۇمۇلغا كەلگەندە يولۋاس بۇ ئادەمنى قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە يوللاپ بېرىدۇ . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى قەشقەرگە كەلگەندە مۆمىن ئاخۇننى نەنجىڭگە ئەۋەتكەن مەسلىنى تەنقىدىي تەلەپپۇز بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ ، سىجاڭ بۇ خاتالىقنى ئېتىراپ قىلىپ ، بۇنىڭدىن قايتا سادىر قىلماسلىقى كېرەك ! دەيدۇ . مەھمۇت سىجاڭ بۇ سۆزگە ھېچقانداق سۆز قىلمايدۇ . كېيىن مەھمۇت سىجاڭ ئىمىن داموللىنى نەنجىڭگە ئەۋەتىدۇ . بۇ ئادەم نەنجىڭدىن قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ ، چۆللەردە يول تاپالماي كەلگەن يولى بىلەن نەنجىڭگە قايتىپ كەتكەن .

شېڭ شىسەي مەھمۇت سىجاڭنى ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىپ ، نۇرغۇن قېتىم تېلېگرامما ئەۋەتتى . مەھمۇت سىجاڭ كۆرۈنۈشتە بېرىشقا تەييارلىق كۆرسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە ھىندىستانغا قېچىش تەييارلىقىنى كۆرەتتى . ئۇ قۇربان سەئىدىگە ھىندىستانغا قېچىش پىلانىنى ئېيتقاندا : بىز ئورنىمىزدىن قوزغالمىيلى ، چەتكە چىققان بىلەنمۇ ھېچقانداق مەقسەتكە يېتەلمەيمىز ، چەتتە سەرگەندەن بولۇپ يۈرمەكتىن باشقا ئىش يوق دەپ قوشۇلمىدى . شۇڭا ، سىجاڭ چەتكە قېچىش پىلانىنى ۋاقىتچە تاشلاپ قويدى .

ھىندىستانغا قېچىش

كېيىنچە مەھمۇت سىجاڭ ۋەزىيەتنىڭ بارغانچە چىڭىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قۇربان سەئىدى سەنمۇجاڭغا تۇيۇدۇرماستىن ، ئىككىنچى قېتىملىق قېچىش پىلانىنى تۈزدى . مەھمۇت سىجاڭ تۇرپاندىكى بىر كارىزنى 400 سەر ئالتۇنغا ساتتى . يەنە باشقا نەرسە - كېرەكلەرنى سېتىشتۇرۇپ ، جەمئىي 800 سەر ئالتۇن تەييارلىدى . بۇنىڭدىن 400 سەر ئالتۇننى ئابدۇقادىر داموللىغا تاپشۇرۇپ چەتئەلگە ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋىدى ، يول ئۈستىدە شېڭ شىسەي تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنىپ كەتتى . قاچقاندا قالغان 400 سەر ئالتۇننى بىللە ئېلىپ ماڭدۇق . بىز پىلانىمىز بويىچە ، 1937 - يىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى يولغا چىقتۇق . مېڭىش ئالدىدا ياقۇپ تۈەنفۇ (شايارلىق) غا پولكوۋنىڭ قۇرباننىيازنى ئېتىۋېتىشكە بۇيرۇق قىلدۇق . نەتىجىدە بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشمىدى (پۇتىدىن يارىدار قىلىندى) .

مەھمۇت سىجاڭ يەكەنگە بېرىپ ، ماخۇسەن قىسىملىرىغا : مەن شېڭ شىسەي بىلەن بۇزۇلۇشۇپ قايىتىپ چىقتىم ، خوتەنگە بېرىپ ماخۇسەن بىلەن كۆرۈشمەن ، دەپ نەچچە پارچە خەت يېزىپ ئەۋەتتى . بۇ خەتنى كۆرگەن ماخۇسەن قىسىملىرى ھەيران بولدى ھەم خوشال بولدى . شۇڭا ئۇلار مەھمۇت سىجاڭ كەلگۈدەك دەپ ئۆتەڭ - ئۆتەڭلەرگە زىياپەت ئورۇنلاشتۇرۇپ قارشى ئېلىش تەييارلىقىنى كۆردى . شۇنداق قىلىپ لاداق يولى بوش قالغانىدى .

بىز قېچىپ لاداققا باردۇق . توختى ھاجى ئوردۇ تىلى بىلگەچكە تەرجىمانلىق قىلاتتى . لاداقتىن سەككىز كۈن يۈرۈپ كەشمىرگە باردۇق . ئۇ يەردە خېلى جىق تىجارەتچى ئۇيغۇرلار بار ئىكەن ، كەشمىردە تۇرۇشلۇق ئىنگىلىزلار رەسمىيەت ئۆتەپ قوراللىرىمىزنى تاپشۇرۇۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ئابلا داموللا ئىككىسى كالكوتتىغا بېرىپ گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلى بىلەن كۆرۈشۈپ پاسپورت تەلەپ قىلدى .

مەھمۇت سىجاڭ ماڭا يۈز دانە تىللا بېرىپ نەنجىڭگە ئەۋەتتى . مەن كالكوتتىغا بېرىپ كونسۇلخانىدىن يول خېتى ئېلىپ ، بىر ياپون پاراخوتىغا ئولتۇرۇپ گۇاڭجۇ ئارقىلىق نەنجىڭگە باردىم . مەسئۇت ، ئەيسالار شۇ يەردە ، مەسئۇت مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەزاسى ، ئەيسا قانۇن تۈزۈش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى ئىكەن . ئۇلارنىڭ باشلامچىلىقى ئارقىسىدا 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى جياڭ جېيىشى بىلەن كۆرۈشۈپ 15 مىنۇتچە سۆزلەشتىم . مەن ئۈچ تۈرلۈك تەلەپ قويدۇم :

(1) بىز ماخۇسەنگە ئىشەنمەيمىز ؛

(2) شېڭ شىسەي سوۋېت تەرەپ بولۇپ كەتتى ؛

(3) بىزگە قورال بەرسۇن ، شىنجاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ شېڭ شىسەينى يۆتكەپ كېتىش كېرەك دېگەندىن ئىبارەت ، جياڭ جېيىشى ماڭا : سىلەر جاپا چەكتىڭلار ، ھازىر جۇڭگو سوۋېت بىلەن ئۆزئارا ھۇجۇم قىلىشماسلىق شەرتنامىسى ئىمزالاش ئالدىدا تۇرماقتا . ئەگەر شېڭ شىسەينى يۆتكەسەك جۇڭگو بىلەن سوۋېت مۇناسىۋىتىگە تەسىر يېتىشى مۇمكىن . ھازىر ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش دەۋرى . قالغان ئىشلارنى چېن لىفۇ بىلەن سۆزلىشىڭلار ، مەن تېلېفون ئارقىلىق ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىمەن ، دېدى . مەن چېن لىفۇ بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇ ماڭا : ئاۋۋال ياڭ زېڭشىننى ئەسكى دېدىڭلار ، كېيىن جىن شۇرېننى ئەسكى دېدىڭلار ، ئەمدى شېڭ شىسەينى يامان دېسەڭلار ، سىلەرگە مەن ئاسماندىن پەرىشتە تەكلىپ قىلىپ رەئىس قىلىپ بېرەتتىممۇ ؟ دېگەندەك بىرمۇنچە قۇلاققا ياقمايدىغان سۆزلەرنى قىلدى . كېيىن ئۇ يەنە سۆزلەپ : يېقىندا شىنجاڭغا بارىمەن . مېڭىش ئالدىدا يەنە بىر كۆرۈشەيلى ، دېدى . ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي چېن لىفۇ شىنجاڭغا كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شېڭ شىسەينى چېن لىفۇنىڭ ئادىمى دەپ تونۇيمەن .

بۇ ئەھۋاللارنى خەت ئارقىلىق مەھمۇت سىجاڭغا دوكلات قىلدىم . مەھمۇت سىجاڭ مېنىڭ شاڭخەيگە كېلىپ چەت ئەل كونسىيلىرىگە كىرىپ تۇرۇشۇمنى تاپشۇردى . مەن شاڭخەيگە بېرىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتسام مەسئۇت ، ئەيسالارمۇ بىللە بارىمىز دېدى . ئەيسا بەگ قانۇن تۈزۈش پالاتاسىدىن بىر دانە ئاپتوموبىل ھەل قىلغانىكەن . شۇنىڭغا ئولتۇرۇپ شاڭخەيگە باردۇق ئەيسا بىر ھەپتە تۇرۇپ قايتىپ كەتتى ، مەن يالغۇز قالدىم .

مەن نەنجىڭگە كەلگەندىن كېيىن مەھمۇت سىجاڭ ، مايت تۈەنجاڭ (توخسۇنلۇق) ، ئابدۇللا داموللا ، باۋدۇن ھاجى قاتارلىقلار بىرلىكتە ھەرەمگە بېرىپتۇ . ئۇ يەردىن تۈركىيەگە بېرىپ يەنە ھىندىستانغا قايتىپ كەلگەنىكەن .

ئۇ چاغلاردا ھىندىستانلىقلار ھەمىشە نامايىش قىلىپ ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇراتتى . مەھمۇت سىجاڭغا ئەگىشىپ چىققانلار بىكار يېتىپ زېرىكىپ ، نەچچە ئېغىز ئوردۇچە گەپ - سۆزلەرنى ئۆگىنىۋېلىپ نامايىشلارغا قاتنىشىپ ھىندىستانلىقلارغا قولۇڭلارغا كالتەك ئېلىپ نامايىش قىلىڭلار دەپ ئۆگەتكەنىكەن ، ھىندىلار بۇ گەپتىن قاتتىق تەسرلىنىپتۇ ، ئەنگىلىيە ھۆكۈمىتى بۇنى سېزىۋېلىپ مەھمۇت سىجاڭ كەلگەن ھامان قولغا ئېلىپ 27 كۈن قاماپ قويدى . ئەڭ ئاخىرىدا ھۆكۈمەت تەرەپ ئۈچ كۈن ئىچىدە كېتىشىمىزنى ئۆتتۈرۈش قىلدى . شۇ سەۋەبتىن بىز ھىندىستاندا تۇرالمىدۇق .

جوڭگوغا قايتىش

مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى قاتارلىق تۆت كىشى كالكوتتىغا كېلىپ ياپونىيىنىڭ سودا پاراخودىغا ئولتۇرۇپ شاڭخەيگە كەتتى . شاڭخەيدە ئۈچ كۈن تۇرۇپ ئۇ يەردىن ياپونىيىگە كەتتى . توكيوغا بارغاندا ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئۇيۇشمىسى » قۇرماقچى بولۇپ بىزگە (بىز ئۇ چاغدا كۆكخوتتا ئىدۇق) تېلېگرامما ئەۋەتىپ ۋەكىل قاتناشتۇرۇشىمىزنى ئۆتتۈردى . كۆكخوتتىكىلەر مەن بىلەن مايت ھاجىنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى . بىز 1939 - يىلى 12 - ئاينىڭ باشلىرىدا توكيوغا بېرىپ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئۇيۇشمىسى » قۇرۇپ مەھمۇت سىجاڭنى رەئىس ، ئىمىن ھەزرىتى مۇئاۋىن رەئىس قىلىپ سايلىدۇق (ئىمىن ھەزرىتى ئافغانىستاندا ئىدى) . ئېلى ھاجى ئومۇمىي ئىشلار باشلىقى بولدى . ئۇيۇشمىنىڭ خىراجىتىنى ئىئانە توپلاش يولى بىلەن ھەل قىلماقچى بولدۇق . 1940 - يىلى 1 - ئايدا بىز كۆكخوتقا قايتىپ كەلدۇق . ئۇيۇشمىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى يەتكۈزدۇق . ئۇ يەردىكىلەر ئىئانە بېرىشكە قوشۇلمىدى . ئىئانە توپلاپ چەتئەللەردە ساياھەت قىلىپ يۈرگەنلەرنى باقىمىزمۇ ؟ دەپ ئۈنىمىدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇيۇشما قۇرۇلغان بولسىمۇ راۋاج تاپالمىدى .

مەھمۇت سىجاڭ توكيودىن بېيجىڭغا قايتىپ كەلگەندە ، مەن ئالدىغا كېلىپ كۆرۈشتۈم . بەزىلەر مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيە ھۆكۈمىتى بىلەن قانداقتۇر بىر كېلىشىم تۈزۈشۈپتۇ دەيدۇ . مېنىڭچە ، بۇنىڭغا پاكىت يوق . مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيىگە بارغان بولسىمۇ ، ئەمما ياپونلارغا ئىنتايىن نارازى ئىدى . مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى ، ئابلا داموللا قاتارلىقلار ياپونىيىدىن جۇڭگوغا قايتىپ كېلىپ شەنخەيگە كەلگەندە ياپون ساقچىلىرى ئۇلارنىڭ يۈك تاقلارنى تەكشۈرگەندە سومكا ئىچىدە نەرسە - كېرەك ئورغان بىر پارچە گېزىتتە ياپونىيە باشلىقىنىڭ سۈرىتى بىر ئاز پۇرلىشىپ كىرەلەشكەنلىكىنى كۆرۈپ توختى ھاجىنى ئىككى شاپلاق ئۇرغان ھەمدە ئىككى كۈن توختىتىپ قويغان . بۇ ئىش مەھمۇت سىجاڭنىڭ كۆڭلىگە ئىنتايىن ئېغىر كېلىپ ياپونلارغا بەك نارازى بولغان . مەھمۇت سىجاڭ تېيەنجىندە گومىنداڭنىڭ قاتناش بانكىسىغا 30 تاي گەزمال ئامانەت قويغانىدى . كېيىن ياپون باسقۇنچىلىرى تېيەنجىننى ئىشغال قىلىپ مەزكۇر مالنى مۇسادىرە قىلىۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلسا ، ياپونلار قايتۇرۇپ بەرمىدى ، شۇ سەۋەبتىنمۇ ياپونلارغا نارازى ئىدى . يۇقىرىقى پاكىتلاردىن مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ياپونىيە ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق ئالاقە بولمىغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولىدۇ .

ئىزاھلار :

1 - سېتىۋالدىجان پولكىنى قورالسىزلاندۇرۇش

سېتىۋالدىجاننىڭ ئۆزبېك پولكى تۆمۈر سىجاڭ قەشقەرنى ئىشغال قىلغاندا قۇرۇلغان پولك بولۇپ ، پۈتۈنلەي ئۆزبېكلەردىن قۇرۇلغان ئاتلىق پولك ئىدى . ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى خوتەنگە چېكىنگەندە ، سېتىۋالدىجان پولكى بىلەن خوتەن يېڭىساردا توسۇپ تۇرۇش قىلدى . بۇ ئۇرۇشتا ئۆزبېك پولكى مەغلۇپ بولدى . سېتىۋالدىجان ئۆزى ئەركەشتام ئارقىلىق ھىندىستانغا قاچتى . چېگرىغا بارغاندا ئەنگلىيە ھەربىي قىسىملىرى چېگرىدىن ئۆتكۈزۈلمىگەچكە قايتىپ كېلىپ مېنىڭ يېنىمغا كەلدى ۋە مەندىن مەھمۇت سىجاڭغا بىر پارچە خەت يېزىپ ھاياتىغا كاپالەت قىلىشنى ئۆتۈندى . لېكىن مەن خەت يېزىپ مەھمۇت سىجاڭغا ئەۋەتتىم ئارىلىقىدا لىۋ بىڭ سىلىڭ سېتىۋالدىجان بىلەن ئەيسا ھاجى دېگەنلەرگە ئۆلۈم جازاسى بەردى . سېتىۋالدىجان ئېتىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا يۈسۈپجان پولك كوماندىرى بولدى . شېڭ شىسەي بۇ پولكىنى قورالسىزلاندۇرۇش ئۈچۈن ، مەزكۇر پولكىنى مارالبېشىغا بېرىشقا بۇيرۇدى . سەنموجاڭ نەمەت خەلپەت بىرلىكتە باشلاپ ماڭدى . شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مەزكۇر پولكىنى قورالسىزلاندۇرۇشقا ياردەم تەلەپ قىلغانلىقتىن ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىستاكوف قوماندانلىقىدىكى قىزىل ئارمىيەنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ مارالبېشى ئەتراپىدا مەزكۇر پولكىنى قورالسىزلاندۇردى . يۈسۈپجان مۇھاسىرىنى بۇزۇپ تەكلىماكان تەرەپكە قېچىپ قولىغا

چۈشمىگەن .

2 - ئوسمان سىجاڭنى قولغا ئېلىش

ئوسمان سىجاڭ (قىرغىز) نى قولغا ئېلىش توغرىسىدا خوجىنىياز ھاجى بەرگەن بۇيرۇققا ئاساسەن 1935 - يىلى مەھمۇت سىجاڭ ئوسمان سىجاڭنى دېۋىزىيە شتابىغا مېھمانغا چاقىردى . ئوسمان بىر تۈركۈم ئادەملىرى بىلەن كەلگەندە ئۇنىڭ ئادەملىرىگە كارىدوردا داستىخان سالىدى . ئۆزى ئىچكىرىدىكى مېھمانخانىغا بىرلا ئادىمى بىلەن كىرگەندە شۇ يەردە تۇتۇپ قولغا ئالدى . يەنە بىرنەچچە ھەربىي باشلىقلارنىمۇ قولغا ئېلىپ بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ بەردى .

3 - قەشقەر قۇم دەرياسىغا ئوت قويۇش

مەھمۇت سىجاڭ قاچقاندىن كېيىن قەشقەردە 3 - 4 يۈز ئادەمنى قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىغانىدى . مېنىڭ ئايالىم ئىككى قات بولۇپ تۇغۇت كۈنلىرى يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ، شېڭ شىسەينىڭ ئادەملىرى قولغا ئېلىپ قاماپ قويغانىدى (كېيىن ئابدۇنىياز سىجاڭنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنلىرى ئايالىمنى قۇتقۇزۇپ تازغۇنغا قايتۇرۇپتۇ . شۇ چاغدا تۇغۇلغان قىزىم ھازىر ئۈرۈمچى پوچتا تېلېگرافتا خىزمەت قىلىۋاتىدۇ) . بىز كەتكەندىن كېيىن ماخۇسەن ، ئابدۇنىياز سىجاڭلار قەشقەرگە ھۇجۇم قىلغاندا شېڭ شىسەي بۇيرۇق بويىچە قەشقەر كۈنەش ھەرقۇم دەرياسىدىكى تۈرمىگە ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن . تۈرمىدە قامالغانلار ئىچىدە گۇناھسىزلار خېلى كۆپ ئىدى .

4 - قەشقەردە بولۇنغان قىرغىن

ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىپ قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا ، خوجىنىياز ھاجى ۋاقتىنچە ئاتۇشنىڭ تاغلىرىغا چېكىندى . ماجۇڭيىڭ قەشقەر كۈنەش ھەرقۇم قىلىپ كىرىپ ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىقىپ تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن قىرغىنچىلىقنى يۈرگۈزدى . شەھەر ئىچىدە ئادەم كۆرۈلسلا ئۆلتۈردى . ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ . ئۆلۈكلەرنى زەمبىللە بىلەن توشۇپ چىقىپ كۆمگەن . مۇنداق قەتلىئام تارىختا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ .

5 - مەھمۇت سىجاڭنى ۋاپاتى

مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيىدىن قايتىپ كېلىپ بېيجىڭدا ، ئىلگىرى قۇمۇل ۋاڭ تۇرىدىغان قەسىردە تۇردى . قالغانلىرىمىز كۆكخوتتا ئىدۇق . بىر قېتىم مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى ، يۈسۈپ باي قاتارلىقلار بىرلىكتە كۆكخوتقا كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشۈپ « ئۇيۇشما قۇرۇش » توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى . شۇ كۈنلەردە مەھمۇت سىجاڭنىڭ مىجەزى كەم ئىدى . كېيىن بېيجىڭغا قايتىپ كەتتى . ئارىدىن بىرەر ئاي ئۆتكەندە ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغانلىقى توغرىلىق تېلېگرامما ئالدى . بۇ 1944 - يىلىدىكى ئىش . بىزلەر بېيجىڭغا باردۇق . مەن مەھمۇت

مۇھىتىنىڭ ساندۇقىدىن بىر نۇسخا قۇرئان تەرجىمىسىنى تاپتىم . بۇ نۇسخىنى ساقلاپ يۈرۈپ ئۈرۈمچىگە كەلگەندە ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ قىزى ھەجەر خانغا بەردىم . كېيىن ئاڭلىسام بۇ قۇرئان تەرجىمىسى نەمەت خەلىپەنىڭ قولىغا چۈشكەنىكەن .

(تۈگىدى)

بايانات : ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ھەرقانداق ئېلىكتاپنىڭ ئەسلى ماتىرىيالىنىڭ ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقى توردىكى ئەسلى ئاپتۇرغا مەنسۇپ ! بۇ ئېلىكتاپلار پەقەت ئىشتىن سىرتقى قىزىققۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ، ئۆز-ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىشكە بولىدۇ ، ئۇنىڭدىن سىرت سودا ئىشلىرى ياكى باشقا ساھەدە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ . ئەگەر باشقا ساھەلەردە قانۇنسىز ئىشلىتىپ بىرەر مەسىلە كۆرۈلسە بارلىق ئاقىۋەتكە ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل !!!

ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!

ئەگەر ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقىمغا دەخلى يەتتى دېگۈچىلەر بولسا بىۋاستە ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بىلەن ئالاقىلاشسا بولىدۇ . ئېلىكتاپلار توردا تەمىنلەشتىن توختىلىدۇ !!!!! ئۇنىڭدىن باشقا ئەگەر ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ئېلىكتاپلارغا نىسبەتەن ھەرقانداق پىكىر-تەكلىپلىرىڭىز بولسا ، ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

2008 - يىلى 01-ئاينىڭ 27-كۈنى

شەندۇڭ --- جىنەن

